

Historie mlynářství

• Mlýny v krajině

Osamělé větrné mlýny v krajině vynikají nad své okolí, byly postaveny na místech širokého rozhledu, proto byly zpravidla pro své okolí dominantní. Vodní mlýny byly zase jakoby cudně ukryty ve stromoví, kterým byly vždy osázeny břehy potoků i mlýnských náhonů.

Zkusili jste někdy spočinout ve stínu stromů venkovského mlýna? Nikde ani človíčka, kolem zvláštní vůně vodní tříště a zetlelého listí, někdy také bezu nebo kvetoucí lípy. Takové prostředí s vlhkým větrem uklidňuje, v takovém prostředí vše kolem hlouběji vnímáme.

Vánek osvěžuje nás, okolí i celé kontinenty. Osvěží i unavené a jeho šum v korunách stromů je písní přírody, která ukonejší i smutné a nešťastné. Z takového prostředí se pak vracíte domů potěšeni, ztišeni a spokojenější.

• Využívání povětrnostních podmínek v oblasti Moravské brány a Oderských vrchů

Větrné mlýny byly stavěny v takových oblastech, kde převládaly stále rovnoměrné větry, a také tam, kde byl nedostatek vodní energie. Vhodné vzdušné proudy se vyskytují v podhůří a na větších rovinách. Z toho důvodu je velký počet větrných mlýnů zaznamenán v Moravské bráně – v tzv. stabilním katastru z let 1827–1836 je v této oblasti zachyceno 107 dřevěných větrných mlýnů.

Jde o následující tři typy větrných mlýnů:

- mlýn sloupový – nazývaný také moravský, německý, beraní, kozlečí, tzv. samec
- mlýn holandský – tzv. samice
- malé větrné mlýny (otáčivé i neotáčivé) – měly podstatně menší rozměry a výkon a podstatně jednodušší provedení. Sloužily rodinám pro domácí potřebu a jsou dosud k vidění v blízkosti usedlostí na Frýdeckomístecku i jinde.

• Sloupový větrný mlýn

Základ sloupového větrného mlýna se skládá z rovnoramenného kříže tvořeného silnými trámy položenými na kamenech nebo na podezdívce. Ve středu kříže je kolmo vetknut silný nosný trám (tatík), dlouhý až 6 metrů, o průměru až 90 cm. Ve výšce asi dvou metrů od země je na něm zavěšeno trámové sedlo, které je i s tatíkem podpíráno silnými vzpěrami. To jsou pevné části větrného mlýna.

Ostatní části se otáčejí s celou budovou mlýna dle potřeby, tj. proti větru. Dva trámy (zvané dědek a babka) spojují přední a zadní stěnu větráku a na nich také spočívá přístavek, zvaný šalanda, vyčnívající z budovy se vstupním schodištěm. Na čepu tatíka je třetí vodorovný trám (matka), který nese váhu mlýna a spojuje také obě boční stěny mlýna. Ty jsou pobity deskami, které končí asi 20 cm nad zemí, aby se dalo celou budovou otáčet. Čelní stěna bývá navíc proti větru pobita šindelem. Mezi sedlovými trámy je uchycena asi 6 metrů dlouhá oj usnadňující otáčení mlýna. Vrátek zakotvený za kůl navíjí lano, které je uchyceno na ocase mlýna.

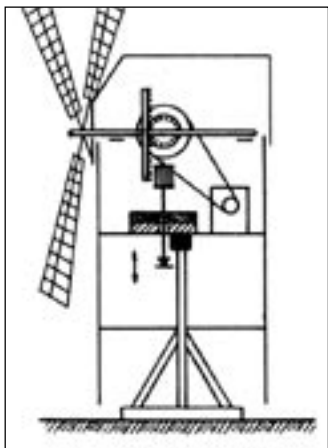

Schéma sloupového (německého, beraního) mlýna.

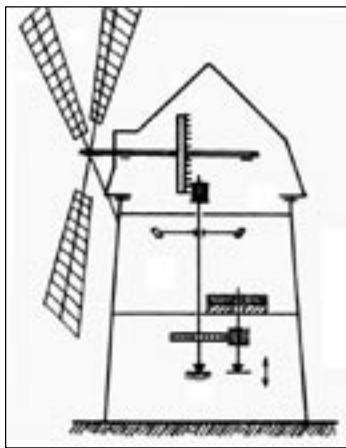

Schéma holandského mlýna.

• Holandský větrný mlýn

Větrný mlýn holandského typu je zděný a vyznačuje se kuželovým až válcovým tvarem. Zdivo mlýna je v dolní části silné až jeden metr, v horní části se zužuje. Na horním obvodu zdi spočívá otáčivá jehlancová střecha s perutěmi, uložená na válečkách. Střechou je možno otáčet pomocí vrátku, nebo prostřednictvím převodového mechanismu. V některých případech je otáčení řešeno pomocí dlouhých ráh (šráků). Průměr zdiva holandského větrného mlýna je zaznamenán od 7 do 14 metrů, výška větráků tohoto typu bývá od 8 do 14 metrů. Ve zdivu mlýna jsou dva vchodové otvory pro případ, že perutě se právě otáčejí před jedním z nich. V druhém podlaží budovy mlýna se vyskytuje jedno, dvě, někdy i tři mlecí složení. Jedno z nich bývalo složení kašové, sloužící k loupání prosa (kašník). V některých větrných mlýnech je možno se setkat i se složením k loupání ječmene (krupník).

• Přemístování větrných mlýnů

Sloupové (dřevěné) větrné mlýny byly přemístovány z více důvodů: někdy byly stěhovány z důvodu dědictví nebo sňatku, jindy kvůli prodeji, také však byly přemístovány na místo, kde byl stálejší a vydatnější vítr. Někdy byl mlýn přemístěn i proto, že v příslušné oblasti bylo více obilí k mletí.

Na větší vzdálenosti byly větrné mlýny přepravované po rozložení na jednotlivé díly, které se pak naložily asi na dvanáct vozů se zvířecími potahy. Takovým způsobem byl z důvodu sňatku přemístěn i mlýn Červeků (Herodků) stojící nyní v poměrně zchovalém stavu ve Skaličce u Hranic. Do Skaličky byl převezen kolem roku 1850 ze vzdálených Dřevohostic. Podobným způsobem byl přemístěn i větrný mlýn z Horních Těšic do Kozích Louček. Roku 1879 vyhořel domek stojící v Horních Těšicích u tohoto větráku, proto byl mlýn do Kozích Louček prodán. Podobně byly stěhovány i větrné mlýny stojící nyní v Kyžliřově a v Partutovicích.

• Z historie větrných mlýnů

Větrné mlýny je možno zařadit mezi nejstarší technická zařízení využívající přírodní energii. Jejich historie sahá hluboko do doby před narozením Krista. Na území Čech je první větrný mlýn doložen roku 1277 v Praze u Břevnovského klášteřa. Na Moravě a ve Slezsku bylo zaznamenáno asi 700 větrných mlýnů, téměř výhradně sloupového typu. Největší počet větrných mlýnů byl soustředěn na území mezi Přerovem, Ostravou a Opavou. Nejstarší důkaz o mlýnu na území Moravy je z roku 1440, šlo o mlýn v Bavorově na Opavsku.

V současnosti jsou přístupné sloupové větrné mlýny v Cholticích, Partutovicích, ve Skaličce, v Těšanech, Rymicích, v Kloboukách a v Rožnově pod Radhoštěm (vnitřní zařízení do něj bylo dovezeno z Kladník).

Mlýny holandského typu jsou v Ruprechtově, ve Štípě, Rudici a v Kuželově. Jen ojediněle měli majitelé mlýny v držení po více generací. Mezi takové patří větrný mlýn ve Skaličce a ve Štípě.

• Stavby mlýnů

Výstavba větrných mlýnů byla podpořena i císařským patentem Josefa II. z 1. října 1784 a císaře Františka I. z 1. prosince 1814. Podle nařízení císařovny Marie Terezie měl stát mlýn v každé obci. Zřizování větrných mlýnů doporučovalo koncem 18. století i nařízení moravského gubernia. Největší počet větrných mlýnů byl postaven v této oblasti v 18. a 19. století. Sloupové větrné mlýny byly vysoké 9 až 13 metrů o půdorysu asi 6,5 × 6,5 metru. Délka perutí byla 5 až 8 metrů. Povolení ke stavbě mlýnů vydávala příslušná vrchnost, která zároveň stanovila i roční nájem odváděný vrchnosti, případně obci.

Stavbu větrného nebo vodního mlýna, vodních kol a mlýnského zařízení prováděli mlynáři a sekerníci. Jejich staleté zkušenosti vyústily nejen ve značné zdokonalení větrných a zvláště vodních mlýnů – v podstatě lze říci, že konstrukce mlýnů byly počátkem vzniku strojírenství, jehož rozvoj pak závisel především na rozmachu hutnictví a na následné tovární výrobě, jež pak zpětně přispěla ke strojnímu vybavení mlýnů, což vedlo k zásadní modernizaci mlýnů v průběhu 19. a zvláště 20. století.

• Zpracování obilí

K drcení obilí sloužily již v dávnověku různé kameny, později zdokonalené a upravené v otáčivé ruční mlýnky. K pohonu mlýnků a mlýnů byla později využívána i síla zvířat zapřažených do ojí různých žentourů, které pak pomocí převodů mlecími složenými otáčela. V příhodných místech byla později využívána síla větru a vody. To umožnilo mlít obilí mezi podstatně většími kameny za vyšších otáček. Tím bylo dosahováno větších semelků za jednotku času. Vše však bylo podmíněno dostatkem větru nebo vody.

Teprve používání různých motorů k pohonu mlýnů na konci 19. a ve 20. století přispělo k podstatnému rozšíření mlýnského strojního zařízení a obilních čistíren. Dokonalejší mlecí a čistící stroje se tak podílely na výrazně vyšší kvalitě mouky. V současnosti je obilí určené k mletí nejdřív čištěno v čistících strojích, poté je tříděno na různých strojích se sítí, případně na vibračních stolech. Následně je obilí ve strojích loupacích zbavováno klíčků a nečistot spočívajících na obalu (slupce) zrní. Po navlhčení a několikahodinovém odležení je obilí drceno mezi rýhovanými válci o různých otáčkách. Pak je opakovaně přemíláno mezi válci s postupně větším přítlakem, při osmi až dvanácti průchodech v mlecích, vysévacích a čistících strojích. V současných moderních mlýnech je celý mlecí proces automatizován a řízen prostřednictvím počítačových programů. Tím je dosahováno optimálních mlecích i ekonomických výsledků.

Převod palečného kola s „lucernou“ (trýbem).

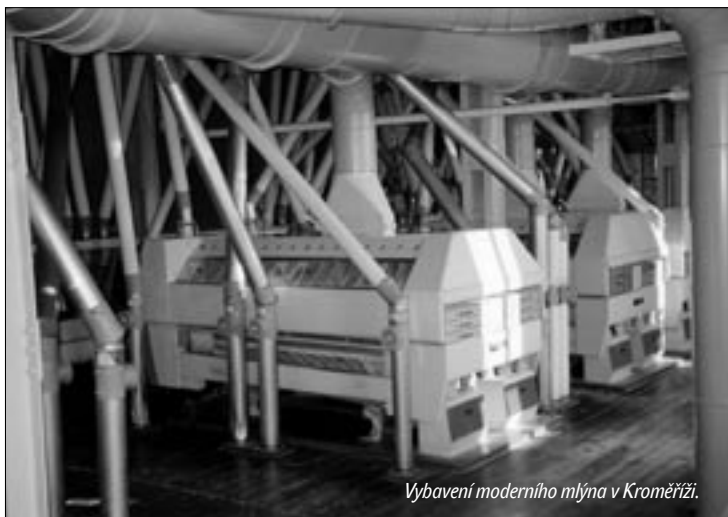

• Využívání přírodní energie

Vodní a větrná energie sloužila k pohonu mlýnů, také však k pohonu stoup v olejních a krupárnách, k pohonu valch, hamrů, pil k pořezu dřeva, k drcení kůry, používala se v tírnách lnu, v tkalcovství, soukenictví a podobně. Pohon větrných i vodních mlýnů byl zejména v 19. a 20. století postupně nahrazován různými motory. Byly to stroje parní, zplyňovací a výbušné a v neposlední řadě také vodní turbíny.

V současnosti jsou mlýny poháněny téměř výhradně elektrickými motory, které mají spolehlivý provoz a hlavně stálé, synchronní otáčky, což je pro správnou funkci mlýnských strojů velmi důležité. Z toho důvodu je v místech dostatku stálé vody (na řekách) tah turbín vždy spřažen do společného tahu s elektromotory.

Ve vodních elektrárnách je vodní spád dosud využíván prostřednictvím vodních turbín k výrobě elektrického proudu, který je dodáván do veřejné elektrizační sítě. Tímto způsobem jsou dosud v provozu využívány i turbíny na větších tocích, které byly původně instalovány k pohonu mlýnů.

Vybavení moderního mlýna v Kroměříži.

• O mlynářích

Obsluha mlýna a péče o něj a také o vodní dílo byla úkolem mlynáře, který byl buď majitelem, nebo nájemcem mlýna. Takový mlynář však byl zpravidla současně i zemědělcem, neboť samotný provoz mlýna k celoroční obživě rodiny nepostačoval. Při stavbě mlýnů i jejich údržbě si mlynáři zpravidla vystačili sami, protože museli ovládat řemeslo mlynářské i sekernické, takže dokázali dřevo nejen opracovat, ale také smontovat jednotlivé části, ovládali i opracování kovů, později i montáž a elektroúdržbu různých mlýnských strojů a motorů.

Díky těmto dovednostem byli mlynáři svému okolí v mnohém potřební a užiteční, takže byli všeobecně uznáváni a váženi, z toho důvodu byli žádáni i o kmotrovství při křtech dětí, svědčili při svatbách a jiných příležitostech.

V případě potřeby vypomáhal ve mlýně mlynářský učeň (prášek), případně tovaryš, někdy mládek, pokud jej mlynář měl. Ve větších mlýnech pracoval a současně na práci mlýnské chasy dohlížel i stárek. Z ekonomických důvodů byl však nejčastěji mlýn obsluhován jen členy mlynářovy rodiny.

Mlýny byly také místem setkávání, takže pro široké okolí představovaly zdroj informací o dění ve světě. Nejednou také byly zdrojem technického i kulturního pokroku venkova.

• Mlynářská „chasa“

• prášek – mlynářský učeň, který vypomáhal při různých pracích ve mlýně, někdy i v hospodářství, pracoval za stravu, ubytování a dohodnuté týdenní kapesné

• tovaryš – vyučený mlynář, pracoval ve mlýně za kolísavý plat, zpravidla v úkolové mzdě, ve mlýně mu byla poskytována strava i ubytování

• mládek – vyučený mlynář s praxí, samostatně pracující za stálý, někdy úkolový plat, také se ve mlýně stravoval, případně byl i ubytován v „šalandě“

• stárek – mlynář s víceletou praxí, pracoval ve mlýně a současně také řídil činnost „chasy“, obsluhoval zákazníky a dbal o řádný chod mlýna

• otec – byl zpravidla vlastníkem mlýna, nebo jeho nájemcem, většinou také pracoval ve mlýně a staral se o něj, vodní dílo i příslušné hospodářství

• panímáma – manželka „otce“, dbala o domácnost, děti a hospodářství, v případě ovdovění měla na starosti i provoz mlýna

• Vandrovní tovaryš

Bylo zvykem, že po vyučení se mladý mlynář vydal do světa na zkušenou. Mnohdy prošel více zemí v tehdejší Rakousku-Uhersku a pozdržel se ve mlýnech, ve kterých pomáhal a sbíral zkušenosti. Mnohdy se naučil rozumět i cizí řeči. Jako tehdejší vnitrostátní i služební průkaz mu sloužila vandrovní knížka, vydávaná na základě císařského nejvyššího patentu z 24. února 1827.

V tištěném ponaučení, které bylo součástí vandrovní knížky bylo napsáno: „Při vstoupení do díla odevzdá se knížka dávateli díla, aby ji u sebe uložil. Při vystavení z díla dojde dávatel s dělníkem a vandrovní knížkou k obecnímu představenému a udá tam spravedlivě, jak dlouho dělník v díle byl a jestliže se obratně, pilně a věrně zachoval. Tyto vlastnosti dosvědčí a jedno i druhé zapíše obecný představený do vandrovní knížky. Kdyby vysvědčení stran těch vlastností nemělo být dobré, zapíše se jen, jak dlouho dělník v díle byl, nebo toliko to, co mu jest ku prospěchu...“.

Starý hamr, Moldava, 1974.

• Krajánek

Krajánkem byl nazýván vyučený mlynář nebo sekerník, který byl bez stálého zaměstnání. Příležitostně pracoval v jednotlivých mlýnech, nebo v různých intervalech putoval od mlýna ke mlýnu. Byla-li ve mlýně pro něj práce, zůstal i několik týdnů. Dlouho to však krajánci u jednoho mlynáře nevydrželi, neboť měli „toulavé boty“.

Krajánek nosil veškeré své potřeby v uzlíku z režného plátna, takový uzlík s osobními potřebami nosil na zádech, případně zavěšený na holi přes rameno. Deku (přikrývku) nosil zavinutou u pasu a zavěšenou přes rameno. Do mlýna

Mlecí kameny.

krajánek přicházel zpravidla odpoledne, před setměním. Ve mlýně dostal zdarma stravu a nocleh. Večer, nejčastěji v šalاندě, vyprávěl, co je kde nového, kde je která mlynářská nevěsta či ženich, případně vyprávěl zážitky, pověsti a pohádky nebo

zahrál na hudební nástroj, nejčastěji na harmoniku. Ráno – po snídani – dostal kapesné na cestu a putoval dál.

Poslední krajánci, kteří putovali po vodních mlýnech střední a východní Moravy, jsou doloženi někdy v roce 1952, byli to krajánci Krhut, Sychra a Čuřík.

• **Názvosloví budovy větráku a vybavení**

- přízemní části budovy větráku se říkalo: „pod větrákem“
- prvnímu patru v budově: „moučnice“, „šalanda“, „světnička“, „jizbečka“
- druhému patru budovy větráku: „zanáška“
- základní trámy kříže, na němž byla otáčena celá budova: „podešve“
- střední sloup stojící na kříži větráku: „tatík“, „otec“
- vzpěry středního sloupu: „apoštolé“
- trámový rámec nesoucí první patro budovy větráku: „sedlo“
- nosný trám druhého patra budovy: „matka“ nebo také „platva“
- trámy křídel: „pláty“
- sedlová střecha budovy větráku: „čepice“, „kšilt“
- výplně křídel: „plachty“
- hřídel nesoucí perutě (lopaty): „val“
- tři vodorovné trámy, na nichž spočívá mlýn: „babka“, „dědek“

• **Názvosloví příslušenství větrného mlýna**

- ozubení palečného kola, které pohánělo hřídel s cévím: „palce“
- protipřevod palečného kola: „céví“, „trýb“
- příčný trám nesoucí mlecí kámen: „stolica“
- kryt mlýnských kamenů: „lub“
- násypka na obilí umístěná nad lubem: „koš“
- pohyblivé dno pod násypkou: „korčák“
- kláda brzdícího zařízení: „drak“
- trámec k otáčení budovy: „oj“, „ocas“
- truhla s moučnými sítý: „múčnica“
- konstrukce třepající vysévacím rukávem: „hasačert“
- těžká kláda na brzdě (hemu) palečného kola: „drak“.
- horní mlecí kámen: „běhoun“, dolní: „spodek“
- ráhna k otáčení střechy holandského mlýna: „šráky“

• Práva a povinnosti mlynářů

Práva a povinnosti mlynářů stanovovala vrchnost, později byla stanovena v cechovních artikulech, kde byli také mlynáři nabádáni k poctivosti, mravnosti, k soucítění s potřebnými. Byla vymezena práva a povinnosti mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem. Do cechů byli přijímáni jen lidé vyučení, morálně a mravně zachovalí, s čestným původem. V mnohých mlýnech bylo možno spatřit „mlynářské desatero“, vyvěšené ve mlýnici, které svým obsahem působilo i na chování mleců.

V Hranicích byl mlynářský cech založen v roce 1772 na popud mlynáře Jakuba Kresty. Cech měl ve znaku mlynářské kolo a sdružoval 27 mistrů.

Cechovní pravidla a cechovní zřízení bylo roku 1859 nahrazeno živnostenským řádem, mlynáři se pak sdružovali ve „Společenstvu mlynářů“, které vydávalo oprávnění k provozování mlynářské živnosti v příslušné oblasti. Společenstva také pečovala o výchovu učňů a o odborné školství, dbala o staré a invalidní členy, stanovovala výši poplatků za mletí a dbala o dokonalejší technické vybavení mlýnů.

• Platba za semletí

Platba za semletí byla prováděna různě, dle místních podmínek v dané době. Za šrotování dostával mlynář obvykle naturální odměnu, a to 6 až 8 kg ze 100 kg, nebo 2 kg rozprachu a 8 krejcarů. Někde odebírali ještě 4 kg méta (mýta). V roce 1920 byly brány 2 kg rozprachu a 2 Kč ze 100 kg obilí. V roce 1939 byly sazby Společenstvem mlynářů upraveny takto: za mletí 100 kg žita platba 14 Kč a 4 % promelku. Za šrotování nebo mačkání 100 kg obilí se platilo 6 Kč při 2% promelku. Za loupání 100 kg ječmene na kroupy 16 Kč a 10 % promelku. V roce 1952 bylo stanoveno naturální melné v množství cca 10 % z váhy mletého obilí.

Ve větrných mlýnech mleli především chalupníci a drobní zemědělci. Obilí k mletí přinášeli na zádech, případně na trakaři, jiní přijížděli s kravkami a s povozem. Mouka z větrných mlýnů byla tmavší a mletí trvalo zpravidla déle než ve mlýnech vodních. Platba za mletí však bývala nižší. Lidé přiváželi žito (rež) nebo pšenici, ječmen, viku, hrách nebo kukuřici (turkyň), někdy i pozadky z čistění zrnin.

• Práce ve mlýně

Práce ve mlýně a v jeho okolí byla po celý rok. Spočívala v činnostech s mletím a s mlýnem souvisejících. Téměř neustále bylo třeba přemísťovat plné pytle meliva od jednotlivých mlecích strojů a dohlížet na chod strojů i množství vody v mlýnském náhonu. Několikrát denně bylo nutno zamést prach na všech podlahách. Bylo také nutno přivítat zákazníky, pomoci jim složit obilí, podívat se na jeho kvalitu, zvážít jej a vysypat. Semleté produkty bylo nutno dát do pytlů a ty zpravidla i pomoci naložit na vůz. Navíc musela být vedena písemná evidence o semelku a zaznamenána platba za semletí.

Pracovní doba ve mlýně i v hospodářství byla běžně 16 i více hodin denně. Bylo-li hodně mletí, mlelo se nepřetržitě ve dne i v noci. V takovém případě se střídali v obsluze mlýna i členové rodiny mlynáře. Při jarní oblevě bylo nutno

včas vysekát led kolem hrazení vody na splavu i na vantrokách. Při náhlém přívá-
lu vody bylo nutno vyjmout z konstrukcí splavu fošny, které hradily vodu.

Mlýnské vodní kolo, Skanzen Strážnice, 2004.

• Úrazy ve mlýnech

Úrazy ve mlýnech byly poměrně časté. Početné a velké otáčející se a pohybující se mechanismy mlýnů byly častým zdrojem těžkých úrazů. Velmi časté a nebezpečné bylo zejména nahazování řemenů v chodu na otáčející se řemenice upevněné na transmisích. Nebezpečná byla i ruční manipulace s melivem uvnitř kapsových výtahů (elevátorů) či zásahy rukou do prostoru mlecích válců. Jiný druh úrazů vznikal při práci v prostorech vodních kol, které bylo nutno za velkých mrazů zbavovat značné vrstvy ledu, která na vodním kole stále namrzala. Vodní kolo muselo být za chodu ve stříkající vodě osekáváno sekerou (pantokem). Při uvolnění velké kry docházelo k pádu člověka do prostoru, v kterém se otáčelo vodní kolo. V takových případech nebyly výjimkou ani úrazy smrtelné. Práce v prašném prostředí byla příčinou častých plicních chorob.

• Denní strava ve mlýně

Strava vždy závisela na místních a sezónních podmínkách, převažovalo pečivo z mouky (chléb, koláče, knedlíky), někdy jáhlová a krupičná kaše, kroupy (oukrop). Poněvadž ke každému mlýnu přináleželo rolnické hospodářství, tak stravování bylo ovlivněno i výpěstky z tohoto hospodaření. Dle možnosti byla chována také drůbež (slepice, kachny, husy, někdy krůty, případně také koza či ovce) a také vepřík. Zpravidla bývaly ve chlévě i kravky, proto bylo denně k dispozici i mléko, případně výrobky z něj (máslo, sýr, podmásli). Na zahrádce i na poli byla pěstována zelenina, brambory, hrách, fazole a obilí.

Denní strava byla asi takováto: na snídani mléko nebo bílá káva a chléb. K dopolední svačině chléb s máslem, případně se sýrem a bílá káva. V poledne polévka a koláče. K odpolední svačině byl chléb s máslem nebo koláče s černou kávou někdy s čajem. K večeři mléko nebo bílá káva s chlebem, někdy zemáky (brambory). Koláče bývaly k obědu třikrát týdně (v neděli, ve středu a v pátek).

• Zvyky

Lidové zvyky v prostředí mlýnů byly různé, osobité a po léta dodržované. Postavení mlýna, ať už větrného nebo vodního, bylo vždy velkou událostí pro širší kraj, také pro mlynáře z okolí a jeho rodinu. Taková událost neunikla ani krajánkům a různým podomním obchodníkům (bratřům).

Součástí slavnosti bylo pohoštění, i když mnohdy velmi skromné, neboť mlynář byl zpravidla stavbou mlýna značně zadlužen. Mlýn byl k takové oslavě ověnčen a nescházel ani hudebník či harmonikář, který zahrál k tanci.

- Byly-li perutě mlýna zastaveny ve znamení kříže, znamenalo to, že není co mlít.

- Postavení perutí do tvaru X znamenalo, že mlýn je mimo provoz, bylo tomu tak i v neděli a ve svátek.

- Na Velký pátek v časně ráno se rodina mlynáře a mlýnská chasa myla do půl těla u splavu. (Údajně se jedná o připomínku vstupu Ježíše do řeky Hebron).

- Při úmrtí mlynáře zůstával mlýn do doby pohřbu stát.

- Narodilo-li se ve vodním mlýně dítě, přinášel je mlynář v náručí s tím, že bylo doneseno vodníkem.

• Pověsti

V lidovém podání bylo možné se setkat s různými pověstmi a pověrami. Odlehlost mlýnů od dědin dodávala takovým pověstem zcela neopakovatelné kouzlo, po generace se tak například tradovalo, že:

- v den svatého Mikuláše sestupuje Mikuláš se svou družinou z nebe na zem po křídle větrného mlýna.

- jednou někdo uvázal ke křídlu mlýna kozu – zesílený vítr pak otáčel křídly mlýna i s kozou. Od těch dob prý kozy křičí neee, neee, neee...

Vypráví se také, že některé mlýny mají kouzelnou moc. Když do takového mlýnského zařízení skočila stará a nepěkná baba, která však byla po celý život na svého muže hodná, byla přemleta na velmi pohlednou mladici. Pokud však někdy na svého muže hodná nebyla, vypadla ze mlýna jako stará ošklivá čarodějnice. Bohužel, žádná z žen dosud nenašla odvahu do takového mlýna skočit, abychom mohli ověřit pravdivost tohoto vyprávění.

• Štědrý den ve mlýně

Štědrý den byl až do podvečera dnem pracovním, i když – zvláště odpoledne – převládaly přípravy a úklid pro slavnostní večeri. Po snídani bylo zvykem držet celodenní půst až do štědrovečerní večere. Odpoledne byl postaven na rozlehlém kuchyňském stole vánoční stromek (zpravidla smrček). Na stromek byly věšeny různé ozdoby, převážně zhotovené z papíru a ze slámy (řetěz). Také tam bývalo několik vánočních třípytícih se „baněk“. Na větve bývalo zavěšováno domácí pečené těstové, případně perníkové cukroví.

Na stole pod vánočním stromkem byl vždy položen bochník chleba, koláče a nádoba s medem. V podvečer byla pomocí rýžových kartáčů vydrhnuta prkená podlaha, na stůl položen bílý ubrus a na něj pak nádobí. Poté se již jen čekalo na místního obecního posla a jeho ženu, kteří postupně obcházelí všechny domy

v dědině. Každému hospodáři trubkou odtroubili část některé koledy a popřáli příjemné a spokojené Vánoce. Do košíku dostali výslužku, tj. koláče, příp. mouku a kus uzeného. Pak všichni zasedli u stolu, pomodlili se Otčenáš a zavzpomínali na zemřelé, strádající a trpící. Slavnostní štědrovečerní večere začínala polévkou, pak bývala zpravidla krupice s máslem, hořčicí a medem nebo s cukrem. Pak byl podáván čaj a koláče. Po delším společném prožitku štědrovečerního večera se dospělí odebrali do kostela na půlnoční mši, ostatní až ráno na ranní pobožnost.

• Říkanky

Hastrmane, tatrmane,
dej nám kůži na buben,
budeme Ti bubnovati,
až nám vyjdeš z vody ven.

Nebo:

Vodník sedí na vantrokách
a nohama houpá,
kdo se na něj chodí dívat,
ve vodě ho skoupá.

Jiná:

Vodním kolem voda točí,
kolo točí mlýnem,
mlynář zrní v kámen sype,
podráží ho klínem.

Pohádková představa vodníka.

• Povídání v lidovém podání

Jáříku, já vám vy kakraholti řeknu, jak sme chodili na ryby. Safraporte – nélepši bylo chytat ryby do prútěnýho košéka. To ale mosel člověk vlíst celé do vody, vyslečené do naha. Botiska aj kabatisko zostalo na břehu a člověk mosel vlíst do vody, tak jak ho Pánbu stvořil. Košék se táhnul vodó při dně, nebo kole břehu. Občas se koš zvihl nad vodu, podívat se, lesy só v něm ryby. Šak nehdy se tak podařilo z vody vytahnóť aj veliký ryby. Tož to sme se potem s chutí oblíkli a hajdy, pelášili sme dom.

A to vám milí moji řeknu aj o tem, jak sme chytali ryby ve struze na háček. To se doma vzala pevnější niť a špendlák. Ten se ohnul do podoby háčku a uvázal se na niť. O kus výše se navlíkl špunt, podle kerýho se poznalo, lesy ryba bere. Na háček se navlíkla hlésta tak, aby nebyl viděť. Nehdy se chytla ryba brzo, nehdy šak žádná – jak už to v životě chodí. Dyž nás uviděl hotař, zařval: „Prach a broky, cházko nečesaná, já vám dám ryby!“ . My sme šak na ně ani na něho nečekali.

• Zánik mlýnů

Zánik mlýnů – větrných i vodních – byl v průběhu staletí způsoben nejen vlivem času, povodní a požárů, značný vliv měly i doby válečné. Největší hromadná

likvidace zvláště námezdnicích mlýnů však nastala po roce 1948, kdy komunistická státní moc vyvinula maximální úsilí o zastavení a likvidaci tisíců mlýnů, včetně vodních turbín. Dle statistických údajů byl v ČSR od roku 1935 do roku 1989 zastaven a definitivně ukončen provoz 6198 mlýnů!

Katastrofální dopad na existenci námezdnicích mlýnů měly změny poměrů v zemědělství. Zemědělcům byly po

roce 1948 předepisovány takové dodávky, aby je nebyli schopni plnit, a následně byla jejich hospodářství zabavována pod správu „státních statků“ či „jednotných zemědělských družstev“ (JZD). Mnohé námezdnicí mlýny byly združstevněny a znárodněny, obilí semílaly jen na zvláštní povolení vydávané příslušným národním výborem, což bylo podmíněno splněním všech předepsaných dodávek. Téměř všechno obilí bylo hned z polí odevzdáváno do výkupních podniků, které dodávaly obilí k mletí jen mlýnům obchodním. V průběhu deseti roků námezdnicí mlýny ukončily provoz a byly státním aparátem předávány k dalšímu užívání JZD nebo státním statkům ke skladování krmiv a podobně. Budovy mlýnů nikdo neudržoval. Strojní zařízení bylo ve většině případů zničeno a odvezeno do kovošrotu.

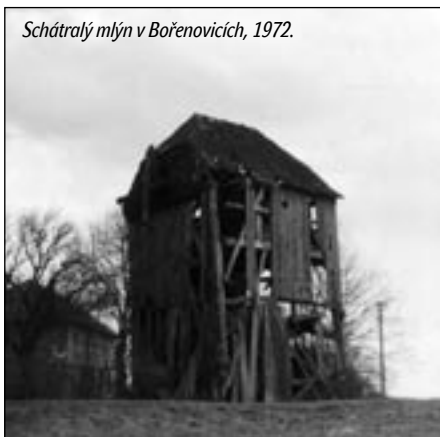
Jen v nepatrné části zastavených mlýnů jsou dosud zachovány mlýnské stroje, někteří majitelé mlýnů o ně na vlastní náklady dosud pečují. V ojedinělých případech byly majiteli mlýnů uvedeny znovu do provozu vodní turbíny, zvláště na stálejších vodách. V takových případech je vyrobená elektrická energie dodávána do veřejné elektrické sítě.

• Životní podmínky mlynářů po znárodnění

Mlynáři, kterým byly mlýny znárodněny, byli hospodářsky, společensky i politicky řazení na okraj společnosti. Byly jim zpravidla znárodněny i jejich byty, mnohdy včetně přilehlých pozemků. Z toho důvodu musili platit nájem, který často přesahoval jejich možnosti, neboť práce pro ně byla zpravidla jen v zemědělství, a ta byla v té době velmi špatně placena. Důchod neměli žádný, nebo minimální, neboť práce v domácnosti a ve vlastním mlýně nebyla po řadu roků uznávána za „odpracované roky“.

Navíc jejich dětem a příslušníkům rodin byla znemožňována možnost vyššího vzdělání, mnohdy museli jít přímo ze školy pracovat do JZD, nebo do průmyslu. Tito lidé prožívali hořké poznání, že obětavá práce a celoživotní osobní oběti celých rodin jim byly tehdejším režimem přičítány k tíži.

Schátralý mlýn v Bořenovicích, 1972.

Arnošt Pospíšil

Olšovec

V Olšovci máme doloženy dva mlýny – jeden větrný německého typu, který vyhořel roku 1905, druhý vodní:

• Podleský (Podlesný) vodní mlýn

Nejstarší zmínka o tomto mlýnu na půl cesty mezi Olšovcem a Boňkovem se objevuje v tzv. Registrech loučných a kopaninných panství helfštejnského, vzniklých okolo roku 1530. Další údaj pochází z roku 1797, kdy měl mlýn jedno kolo na svrchní vodu z Veličky. Ve zprávě obecní rady v Olšovci z roku 1934 se píše, že Podleský mlýn jako mlýn dávno neexistuje, neboť vyhořel a jeho provoz už nebyl obnoven. Mlýn byl přebudován v pilu na vodní pohon, její poslední majitel Josef Vanduch svou pilařskou živnost v roce 1959 zastavil a jeho nástupce František Vanduch tu uvedl do provozu elektrárnu na vodní pohon. Dnes je v místech bývalého mlýna soukromá pila.

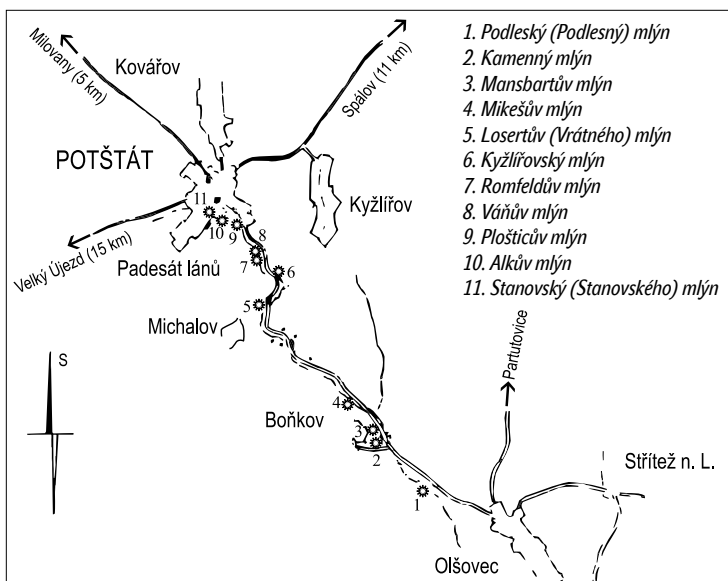
Potštát

Mezi Olšovcem a Potštátem na říčce Veličce máme v 19. a 20. století doloženo celkem jedenáct vodních mlýnů, o některých už nelze zjistit takřka nic, o dalších jsme informováni lépe. Existence vodního mlýna na potštátském panství je poprvé doložena již v roce 1408.

I u Potštátu existovaly větrné mlýny, jak dokládá veduta města z roku 1820, na níž vidíme větrný mlýn německého typu na severovýchodním okraji města.

Větrný mlýn u Potštátu (veduta města z roku 1820).

• Kamenný vodní mlýn

O tzv. Kamenném mlýnu u Boňkova se zmiňuje hranický lékař a spisovatel Josef H. A. Gallaš (1756-1840) v pojednání o hradu Puchartu s názvem *Hrad nad Kamenným mlejnem*, které doplnil vlastní kresbou.

Kamenný mlýn na kresbě J. Gallaše.

• Mansbartův vodní mlýn

Nejstarší zmínka o tomto mlýně na Veličce je z počátku 20. století, když byl přebudován v pilu, ale můžeme se domnívat, že tu stál již mnoho let před tím. V roce 1904 byl tedy změněn na pilu, jejímiž majiteli byli Leopold Mansbart a Marie Mansbartová. Od roku 1914 se díla nevyužívalo, neboť byl odplaven jez. Proto Mansbartovi přebudovali pilu na hostinec. Za velké hospodářské krize se rodina ocitla ve finanční tísní a byla nucena svůj majetek prodat - majitelem hostince se stal Desider Karloš, který se v roce 1938 rozhodl, že využije vodního práva k mlýnu náležitějším k výstavbě koupaliště na místě rybníka, jenž zde fungoval k zadržování vody pro potřeby bývalého mlýna a později pily.

• Losertův (Vrátného) vodní mlýn

Jde o vodní mlýn s jedním kolem na svrchní vodu z Veličky. Jeho posledním majitelem byl W. Losert, jemuž byl kvůli německé národnosti v roce 1945 zabaven. Národním správcem mlýna se stal Rudolf Vrátný. V témže roce byl Vrátný pokutován za nedovolené mletí obilí. Rozhodnutím z 5. listopadu 1945 byl pro obce Padesát Lánů, Heřmánky, Boškov a Středolesí určen výhradně Stanovský mlýn,

což následně omezilo provoz bývalého Losertova mlýna natolik, že v únoru 1950 správce Rudolf Vrátný žádá o zrušení živnosti a 25. dubna 1950 je mlýn zrušen.

• Stanovský (Stanovského) vodní mlýn

V Potštátě čp. 170 se nacházel vodní mlýn, nejstarší zmínky o něm jsou z 20. let 20. století, ale je velmi pravděpodobné, že mlýn zde byl mnoho let před tím. Jednalo se o vodní mlýn s Francisovou turbínou na potoce Veličce. Majiteli byli Rudolf Stanzl, Adolf Stanovski (majitel firmy Stanovski v Odrách), za druhé světové války pak Jan Czech, jemuž byl mlýn kvůli německé národnosti konfiskován. V roce 1945 sem byl jako národní správce dosazen František Pešák. Ke 31. prosinci 1946 byl mlýn uzavřen, od té doby pravděpodobně nebyl uveden do provozu.

Budova Stanovského mlýna v současnosti.

• Alkův mlýn

Nejstarší zmínka o tomto potštátském mlýnu čp. 177 je z roku 1892, kdy byla zřízena kamenná jezová křídla. Vodní mlýn, jehož kolo na svrchní vodu z Veličky bylo v roce

1928 nahrazeno Francisovou turbínou a k němuž byl v roce 1929 zřízen ham (vodní cejch), byl od roku 1942 mimo provoz. Tehdy byl majitelem mlýna Ferdinand Alka. 31. července 1945 byl mlýn úředně uzavřen a 8. srpna zaplombován. 14. června 1947 bylo zrušeno vodní právo náležící k tomuto mlýnu.

Potštát-Boškov

• Větrný mlýn Boškov

Rok vybudování větrného mlýna holandského typu u Boškova neznáme, každopádně v roce 1875 byl v provozu. Ve 20. letech 20. století byl provoz mlýna zastaven, neboť zdejšímu mlynáři lopata urazila hlavu. V roce 1927 koupil nefunkční mlýn Zikmund Desfours-Walderode, který na základním kamenném válci postavil šestibokou věžičku, čímž vznikla 16 metrů vysoká rozhledna, jež sloužila veřejnosti od roku 1929. Když roku 1949 vichřice shodila střechu, stavba postupně chátrala, v 70. letech 20. století byla stržena. Dnes můžeme z bývalého větrného mlýna uprostřed mláží najít jen skromné zbytky zdí a hlavního hřídele. Krásný rozhled po okolní krajině však zůstal.

Již neexistující větrný mlýn-rozhledna v Boškově v roce 1954.

Partutovice

• Cvešperův větrný mlýn

Větrný beraní mlýn, doložený poprvé v roce 1812, kdy byl jeho majitelem Josef Večeřa. Následnými majiteli pak byli: 1820 – František a Julie Večeřovi, 1853 – Julie Večeřová, 1866 – Vilém a Marie Večeřovi, 1867 – Augustin a Amálie Večeřovi, 1886 – Jan a Barbora Salingerovi, 1888 – Martin Hynčica, 1899 – Severin Bayer, 1899 – Vincenc a Kristina Blahovi, 1905 – František a Anna Foltasovi, 1933 – Jaroslav Foltas, 1937 – Josef Biskup

a František a Marie Cvešperovi. Na korouhvičce mlýna byl letopočet 1859, což dokládá, že tehdy proběhla jedna z jeho větších oprav. Okolo roku 1900 mlýn vyhořel, ale byl znovu uveden do provozu. V roce 1941 byla jeho činnost ukončena. V roce 1943 žádal majitel mlýna památkový úřad o příspěvek na opravu – dostal však jen část potřebného řeziva. Po válce byl mlýn ve velmi špatném stavu, až se roku 1957 stavba zřítla.

*Jeden z partutovických větrných mlýnů v r. 1932.
Foto: Florian Zapletal, archiv NÚLK, Strážnice.*

*Jeden z partutovických větrných mlýnů v r. 1932.
Foto: Florian Zapletal, archiv NÚLK, Strážnice.*

• Větrný mlýn na Vartě

V Partutovicích byli v roce 1875 v provozu celkem čtyři větrné mlýny. Jeden z nich patřil k domu čp. 36. Jednalo se o větrný mlýn beraního typu, jehož majiteli byli postupně: 1848 – Karel a Antonie Hübnerovi, 1886 – Jan a Antonie Hübnerovi, 1932 – Jan a Stanislav Hübnerovi, 1933 – Stanislav a Ludmila Hübnerovi. Někdy po roce 1933 mlýn zanikl.

• Maršálkův větrný mlýn

Partutovický dřevěný větrný mlýn německého typu byl postaven v roce 1837 Antonínem Mockem, jenž k jeho výstavbě použil díly ze staršího mlýna, o čemž

Maršálkův mlýn na historické fotografii.

svědčí letopočet 1783 na jednom z nosných trámů. Někdy ve druhé polovině 19. století byl mlýn údajně přemístěn na druhý konec Partutovic. Roku 1894 chátrající mlýn koupil a opravil bývalý krajánek Benedikt Maršálek. Mlýn mlel až do zapečetění protektorátními úřady v roce 1941. Během války byl hodně poškozen. Poslední mlynář František Maršálek po válce již nedostal povolení k mletí, ale v letech 1953–1955 provedl společně s památkáři náročnou opravu, která si vyžádala náklad 217 tisíc Kčs. Byla provedena i výměna valu, tj. hlavního hřídele. Po rekonstrukci dostal mlynář povolení ke šrotování, což byl nejlepší způsob, jak mlýn uchovat pro budoucnost. Od roku 1977 jsou majiteli mlýna Marie a Jan Kandlerovi. V roce 1993 byl proveden ochranný nátěr a o pět let později byly vyměněny zuby palečného kola a některé trámy, byly také opraveny podlahy a krupník. Dnes je mlýn v bezvadném stavu zvenku i uvnitř a je provozuschopný. Jedná se o nejzachovalejší a nejlépe udržovaný větrný mlýn německého typu v České republice a je ukázkou velmi dobré spolupráce památkové péče s vlastníkem. V přilehlém stavení bydlí majitelé, kteří mlýn na požádání každému rádi ukáží. O významu tohoto mlýna pro Partutovice svědčí to, že mlýnské lopatky se v roce 1996 staly součástí obecního znaku.

O Maršálkově a Cvešprově mlýně pojednává vyprávění pamětníků, připojené na závěr této publikace.

Maršálkův mlýn v současnosti.

Jindřichov

• Čočkův vodní mlýn

Nejstarší písemná zmínka o tomto mlýně je ze 30. let 20. století, kdy byl majetkem rodiny Springerů, ale je jisté, že mlýn zde byl spolu s pilou již mnoho let před tím. Mlýn měl dvě kola na svrchní vodu potoku Luha. Za druhé světové války byl

Čočkův mlýn v současnosti.

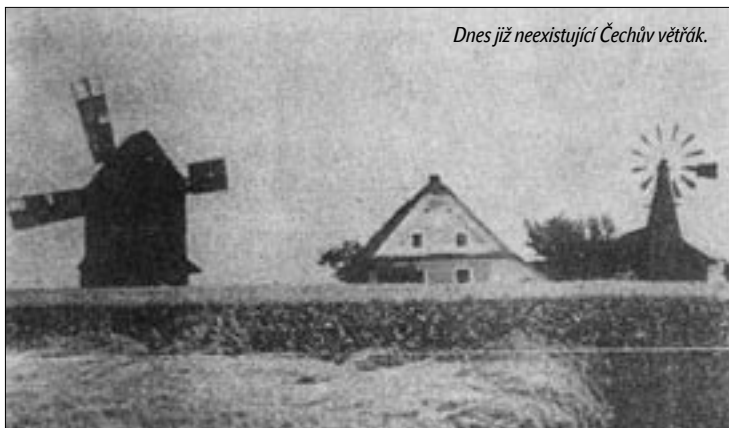
mlýn úředně uzavřen a znovu byl zprovozněn až 4. září 1945. Po Janu a Terezii Springerovým se jeho majitelem stal jejich zeť Hynek Čoček, naposledy potom Jan Springer, který v roce 1949 odhlásil svou živnost, a k 1. lednu 1950 byla činnost pily ukončena.

• Welertův větrný mlýn

Jeden ze tří jindřichovských větrných mlýnů (čp. 81) stál asi 800 metrů západně od obce na trati zvané Na Padělku. Byl beraního neboli německého typu, měl půdorys 6,2 x 5,5 metru a výšku 12 metrů. Do Jindřichova byl přestěhován v roce 1864 z obce Kyžlířov. V roce 1874 byli jeho majiteli Ignác a Anna Kurcovi, roku 1888 Isidor a Aloisie Kurcovi, roku 1895 pak Jan a Josefa Welertovi, v roce 1912 Josef a Marie Welertovi a roku 1927 Cyril a Anna Welertovi. Od roku 1942 byl mlýn mimo provoz, v roce 1944 byl částečně opraven. 3. srpna 1945 žádá Cyril Welert o znovuotevření mlýna, ale již 23. září 1946 ruší svou živnost a mlýn od té doby nepracuje. 9. června 1960 byl mlýn zasažen bleskem a vyhořel. Místu se dodnes říká Na Větráku.

Obraz a fotografie dnes již neexistujícího Welertova větráku.

• Čechův větrný mlýn

Větrný beraní mlýn v Jindřichově u čp. 76, asi 200 metrů severovýchodně od obce na trati zvané Zadní pole byl na korouhvičce datován rokem 1806, od té doby byl v provozu bezmála sto padesát let. Jeho majiteli byli: roku 1883 Vincenc a Magdalena Čechovi, 1915 – Vincenc Čech, 1919 – Ferdinand a Františka Čechovi, 1929 – Ferdinand a Marie Čechovi. Vedle mlýna stávala větrná turbína sloužící k pohonu řezačky na slámu, později i výpomocný benzínový motor. Poslední majitel Ferdinand Čech opustil mlýn poté, co mu v květnu 1945 vyhořeno obytné stavení. V roce 1952 byl mlýn vyškrtnut ze seznamu chráněných památek a v roce 1962 byl stržen a rozebrán.

Střítež nad Ludinou

• Humplíkův vodní mlýn

Podle urbáře hranického panství z roku 1569 měl mlynář David z tehdejšího Zelcova mlýna ve Stříteži nad Ludinou (čp. 2) povinnost „každým rokem vykrmit vepře, aby se na sádlo hoditi mohl, a dopravit vrchnosti...“ V roce 1675 je na tomto mlýně uvedena vdova po mlynáři Matesovi, ale už toho roku je zde mlynářem Jura (asi syn), domkář na vrchnostenské půdě, který drží tři kusy polí na Kučích. V roce 1820 zde byl mlynářem Ignác Němec, o sto let později pak Adolf Humplík, po němž dostal mlýn současný název. Začal zde v roce 1939, kdy mlýn převzal od Jana Plháka. Mlýn byl o jednom složení na nestálé vo-

Vybavení Humplíkova mlýna.

dě potoka Ludina. V roce 1942 byl pak mlýn úředně uzavřen na základě vyhlášky ministerstva zemědělství, které se snažilo korigovat množství zásob obilí a mouky. Toto nařízení postihlo většinu mlýnů ve zdejší oblasti. Mlýn byl používán v omezeném provozu (hlavně na šrotování obilí) ještě v padesátých letech 20. století. Podle přípisu okresního národního výboru z roku 1960 měla být provedena demontáž strojů a zařízení a jejich rozprodej, uvolněné prostory měly být dány k využití pro veřejné účely. Jelikož tehdejší JZD neprojevalo o tyto prostory zájem, zůstalo zařízení mlýna

dosud v téměř původním stavu. Zařízení mlýna bylo postupem času mnohokrát přestavováno a modernizováno. Jako původní lze označit zbytky náhonu, lednici s replikou vodního kola, mlýnici s kamennou návodní zdí s otvorem pro hřídel kola, část hlavní dubové hřídele a většinu částí mohutné dřevěné „hranice“, která nesla vlastní mlecí zařízení. Další úpravy, které lze podle použitých postupů modernizace datovat do poloviny a závěru 19. století, už měnily složení mlecího zařízení na „umělecké“ či „amerikánské“. Celý mlýn je jedinečným dokladem technického vývoje obilných mlýnů na Moravě. Je ojedinělou ukázkou maličkého uměleckého mlýna, poháněného až do konce činnosti jedním vodním kolem a využívajícího i po modernizaci velkou část zařízení starého mlýna se znaky 18. století.

• Pečivův vodní mlýn

Střítežský vodní mlýn čp. 10 je poprvé doložen v roce 1569, kdy na něm hospodařil mlynář Dobeš. Roku 1656 prodali Dobešovi dědicové mlýn Jiřímu Müllnerovi (Mlynářovi). Roku 1820 byla budova mlýna za majitele Karla Šenka přestavěna do jednopatrové podoby

Bývalý Pečivův mlýn v současnosti.

(většinou z kamene) a pokryta šindelem. Ve mlýně tehdy pracovala dvě kola na svrchní vodu potoka Ludiny. Roku 1854 byl mlýn zničen požárem. V roce 1868 byl pak mlýn prodán Josefem Šenkem Františku Stenkemu. V roce 1912 odkoupil mlýn Jan Pečiva, mlynář na Bystřičce. Roku 1932 převzal mlýn Bohuslav Pečiva, který jej postupně vybavil moderním zařízením, a mlýn se tak stal jedním z nejlepších v okrese. Roku 1941 prošel mlýn rozsáhlou rekonstrukcí, jež jeho majitele značně zadlužila - když byl mlýn za války nuceně uzavřen, bylo právě zadlužením argumentováno za jeho znovuvotevření, ovšem bez úspěchu. Zdejší obyvatelé tehdy museli jezdit až do hranického Ležákova mlýna, který byl v širokém okolí jediným mlýnem, jehož provoz byl povolen. V roce 1945 byl provoz

mlýna obnoven, roku 1952 byl dokonce přeřazen z kategorie mlýnů určených k likvidaci do kategorie plánované státní rezervy, nicméně po znárodnění v roce 1954 fungoval mlýn jen několik let a poté byl definitivně zastaven.

• Šenkův vodní mlýn

Již v roce 1569 je v urbáři hranického panství u domu čp. 67 uvedeno „o jednom složení“, tj. s jedním kolem na nestálé vodě. Tehdy na něm hospodařil mlynář Ondra, k jeho povinnostem patřilo „každým rokem vykrmit vepře a dodat na zámek...“ Roku 1820 byla jeho majitelkou Barbora Ploštinová. Provoz tohoto mlýna byl ukončen ještě před 1. světovou válkou, i když majitel usedlosti Josef Šenk v roce 1939 hodlal využít svého vodního práva k pohonu pily.

Bývalý Šenkův mlýn v současnosti.

• Větrný mlýn „Na Vrší“

Ve Stříteži, v místě zvaném „Na Vrší“, severně od Hranic, stál jeden z 280 mlýnů, jež byly v této oblasti zachyceny v 90. letech 19. století. Mlýn stál na polní trati označené v katastrálních mapách jako Podevsí, lidově Pod dědinou, 75 m východně od nejvyššího bodu okresní silnice vedoucí z Hranic do Stříteže, na pozemku parcely č. 531. Pozemek náležel k selské usedlosti čp. 4, jeho majitelé však nebyli ani vlastníky větrného mlýna, ani neprovozovali mlynářskou živnost. Svědčí o tom již první známá písemná zpráva o tomto objektu, podle níž 4. srpna 1812 Jakub Klumpar, majitel usedlosti čp. 4, pronajal obci Střítež 4 achte (tj. 10 ářů) svého pole k postavení větrného mlýna. Obec se zavázala odvádět jako nájem „in natura“ 1,5 měrice zrna ročně. V případě zrušení mlýna mělo užívací právo připadnout zpět majiteli pozemku. Ke stavbě větrného mlýna došlo asi ještě téhož roku.

Obec však z neznámých důvodů mlýn 30. září 1814 prodala Antonínu Libovskému a jeho manželce Zuzaně. Roku 1823 došlo ve mlýně k tragické události. Palečným (ozubeným) kolem zde byla rozdracena dvacetiletá Barbora, dcera Martina Léva ze Stříteže čp. 20. Roku 1840 převzal větrný mlýn stejnojmenný syn Antonína Libovského s manželkou Magdalenou.

Umístění větráku „Na Vrší“ na katastrální mapě z 19. století.

V roce 1874 je jako větrný mlynář uváděn Jan Hrabal, který se téhož roku oženil s Františkou, dcerou Tomáše Léva z čp. 20. Posledním majitelem větráku byl Hyacint Scholz a jeho manželka Aloisie, dcera Jana Hrabala. Počátkem 20. století jejich větrný mlýn Na Vrší zcela shořel. Příčina požáru není známa. Mlýn již obnoven nebyl.

Další větrný mlýn ve Stříteži měl stanoviště na Púšti – v Okruhlíku, patřil k čp. 94. Větrák byl roku 1869 vichřicí vyvrácen, polámán a asi prodán do Bělotína.

Bělotín

V Bělotíně a blízkém Nejdku existovala řada větrných a vodních mlýnů, informace máme jen o některých.

• Kantorův vodní mlýn

Tento vodní mlýn byl založen v roce 1876 a měl jedno kolo na svrchní vodu potoka Luhy. Zakladatelem byl Jan Wellart, ve 20. a 30. letech 20. století tu hospodařil Josef Kantor a Rudolf Kantor. Většinové německé obyvatelstvo Bělotína

Bývalý Kantorův mlýn v současnosti.

již před válkou tento mlýn bojkotovalo, protože majitel prý dal svého syna do české školy. Během války se němečtí sedláci dokonce pokoušeli Kantorovy z obce vyhnat. Ani po válce se majitel mlýna národnostním problémům nevyhnul, tentokrát byl zase považován za Němce. 1. srpna 1945 byl mlýn uzavřen s oficiálním zdůvodněním, že voda při vysokém stavu podmáčí dolní část obce. Nakonec budova mlýna zůstala v majetku Rudolfa Kantora, mlýnské zařízení však mělo být roku 1951 zlikvidováno. Majitel odmítl zařízení vydat, ale provoz již nikdy obnoven nebyl.

• Hraběčtin větrný mlýn

Větrný mlýn holandského typu, zvaný „Hraběčtin“, byl v provozu v roce 1875, vznikl však dříve. Jako majitelé jsou doloženi roku 1879 – Marie Fuchsová, 1885 – Šimon a Anna Wenzlovi, 1886 – Julie Fuchsová, 1888 – Adolfa Stenkeová, 1890 – Eduard Fuchs, 1892 – Jan Keiner, 1893 – Vincenc a Terezie Kundelovi, 1908 – Jindřich a Terezie Hrabalovi, 1927 – František a Emilie Bartošovi a Adolf a Adolfa Bratrichovi.

V Bělotíně stával ještě druhý větrný mlýn, byl beraního typu a postaven byl asi roku 1874. V roce 1875 je jako majitel uváděn Florián Röder. Mlýn zanikl kolem roku 1912.

• Hraniční vodní mlýn

V dřívějších dobách patřil rodině Zahradníkových z Nejdku. V roce 1918 jej bratři Schulzovi z Brna vybavili nejmodernějšími stroji, zřídili pilu a provozovali také

Budova bývalého Hranického mlýnu.

živý obchod se dřevem. Ale hvězdy nebyly jejich podnikání nakloněny. Krátce za sebou totiž dvakrát podnik vyhořel. I když bylo zařízení dobře pojištěno a provoz byl znovu obnoven, musela nakonec firma vyhlásit konkurz. Při exekuční dražbě získal mlýn Willibald Losert z Potštátu, sám majitel

jednoho potštátského mlýna. Z hospodářského hlediska bylo příznivé, že se podnik profiloval jako mlýn obchodní, přičemž produkty byly prodávány do blízkých i vzdálenějších měst Moravy a Slezska. Velmi významné také bylo, že k mlýnu byla připojena i pekárna, která zásobovala sousední obce 30–40 centy chleba a 5–6 tisíci houskami denně.

• Družstevní mlýn v Nejdku

Vznikl na přelomu 20. a 30. let 20. století, prý hlavně proto, aby němečtí zemědělci z Bělotaína nebyli odkázáni na provoz Kantorova mlýnu, jehož majitel se přikláněl k české národnosti. Josef Kantor si stěžoval, že kvůli výstavbě nového mlýna se jeho zisky značně ztenčily. Ve 40. letech získal mlýn významné postavení, neboť většina mlýnů v okolí byla uzavřena. V roce 1946 byl jako německý majetek konfiskován a národním správcem byl ustanoven Oldřich Kopečný.

Polom

Štovičkův mlýn na obraze z 1. poloviny 20. století.

• Štovičkův vodní mlýn

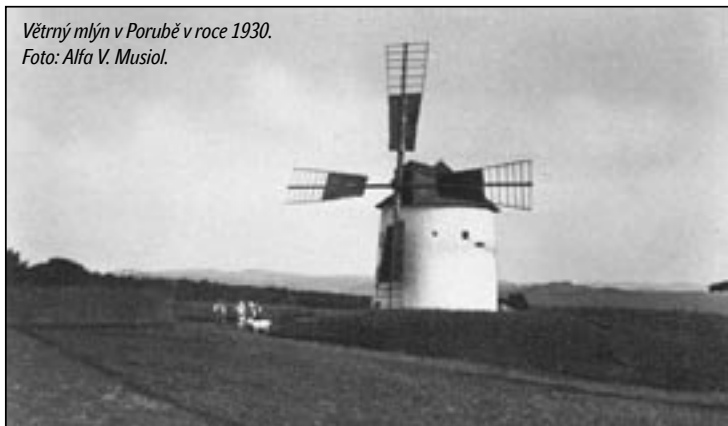
Nejstarší písemná zmínka o tomto vodním mlýnu pochází z roku 1648, kdy zde hospodařila rodina Waniů, již mlýn patřil až do roku 1946. Mlýn měl jedno kolo na svrchní vodu potoka Luhy. V roce 1942 byl mlýn v rámci válečných opatření uzavřen, jeho provoz byl pak obnoven 15. října 1945. Mlýn, konfiskovaný jako majetek Němců, byl dán do tzv. národní správy Josefu a Marii Štovičkovým, již 31. července 1946 byl však jeho provoz úředním rozhodnutím zastaven. V současnosti mlýn slouží k trvalému bydlení. Nedaleko mlýna se nachází splav, který sloužil k zásobování mlýna vodou.

Poruba

• Větrný mlýn Poruba

Tento zděný větrný mlýn byl postaven v roce 1853 na pozemku Karla Martocha. Ten bral za pronájem pozemku roční poplatek jednu měřičku rži, tj. asi 70 kg obilí. Mlýn je postaven z cihel, má průměr 7,7 m a výšku 11 m, s tloušťkou zdí jeden metr. V roce 1942 získává mlýn Alois Steiner, který v mlýně s rodinou bydlel. Moc místa tam však neměli. Přizemí, kde bydleli, mělo 27 m², navíc tam byla ještě předsíňka, schodiště do patra a 60 cm tlustá dělicí zeď mezi kuchyňkou a pokojíkem. Ještě počátkem války se ve mlýně mlelo a šrotovalo, vyráběly se kroupy a zpracovávalo proso na jáhly. Pro případ bezvětrí měl mlynář připraven elektromotor.

*Větrný mlýn v Porubě v roce 1930.
Foto: Alfa V. Musiol.*

Steinerovi se hlásili k německé národnosti, proto jim byl v roce 1945 konfiskován veškerý majetek a následně byli vysídleni do Německa. Národním správcem mlýna byl na doporučení Spolku mlynářů jmenován Metoděj Zezula. Ovšem již v roce 1946 podal žádost o uvolnění z této funkce ze zdravotních důvodů, bylo mu vyhověno a ke dni 31. prosinci 1946 byl provoz mlýna ukončen. V roce 1953 byla provedena dokumentace objektu a navržena rekonstrukce za 87 tis. Kčs. Nestalo se však nic. Zemědělské družstvo obestavělo mlýn vepřiny, do mlýna teklo, podlahy se propadaly, přestože mlýn byl jako technická památka zapsán

Větrný mlýn v Porubě v současnosti.

v Seznamu nemovitých kulturních památek přerovského okresu.

V 90. letech 20. století se mlýna ujal Obecní úřad v Hustopečích nad Bečvou, který nechal odstranit nejbližší skladovou budovu a opravil šindelovou střechu. Celková rekonstrukce mlýna však dosud provedena nebyla.

*Krečmerův mlýn a jeho majitelé v roce 1932.
Foto: Florian Zapletal, archiv NÚLK, Strážnice.*

• Krečmerův větrný mlýn

Tento větrný mlýn beraního typu se nacházel v Zámorskách u domu čp. 52 na jižním kraji obce na trati Za humny. Byl postaven roku 1854 a po dlouhá léta byl majetkem rodiny Krečmerů. Jeho posledním majitelem byl Jaroslav Ševčík, který měl v roce 1946 zakázáno šrotovník používat. Po válce se majitel s MNV i památkáři snažili mlýn opravit, opravy však vážly a po Vánocích v roce 1950 byl mlýn vichřicí převržen a zanikl.

*Krečmerův větrný mlýn v Zámorskách, 1932.
Foto: Florian Zapletal, archiv NÚLK.*

*Červekův větrný mlýn
ve Skaličce v roce 1932.
Foto: Florian Zapletal,
archiv NÚLK, Strážnice.*

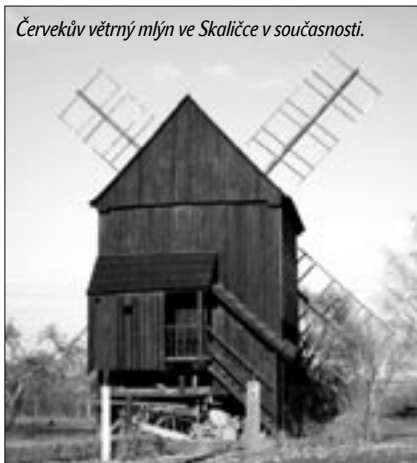
• Červekův větrný mlýn

Někdy začátkem 19. století byl v nedalekých Dřevohosticích postaven větrný mlýn německého typu, na jehož stavbu byly použity i díly starších větráků, o čemž svědčí dochované datování na závaží (1786) a na krupníku (1812). Roku 1850 byl celý mlýn převezen na dnešní místo do Skaličky a od roku 1879 až dodnes patří rodině Červeků. V roce 1900 byl zasažen bleskem, roku 1906

mu vichřice ulámala křídla, vždy byl však mlýn opraven. V roce 1940 se dokonce dostal pod ochranu Památkové péče, takže když mlýn v roce 1941 poškodila vichřice, majitel dostal na opravu státní příspěvek 600 Kč. V následujícím roce byl mlýn, tak jako většina ostatních zaplombován a mletí bylo zakázáno. Červekův mlýn byl v nečinnosti až do roku 1950, kdy byl jeho provoz obnoven díky neutuchající snaze majitelů a také pomoci státních úřadů. Ač smyslem tohoto opatření bylo zejména udržet technickou památku ve funkčním stavu, u místních se obnovení provozu setkalo spíše se závisí a návrhy na rozebrání mlýna a využití jeho dřeva při stavbě JZD. Od roku 1956 dodnes o mlýn pečuje Antonín Červek. Naposledy mlýn šrotoval v roce 1966.

Mlýn má obvyklé rozměry, tj. základnu 5,7 x 5,7 m a výšku 11 m. Šindelová střecha je sedlová, vysoká 3,6 m, na čelní straně zkosená podvalbou. Všechny stěny jsou deskové, čelní krytá šindelem, na zadní straně vystupuje šalanda s pavlačí a krytým schodištěm. Větrné kolo má průměr 16 m a je uchyceno v litinové hlavě. Zachovalé převodové zařízení pohání jedno mlýnské složení a holendr na výrobu krup. Mlýnek na proso a kašník jsou na elektrický pohon. V krajině docela nenápadný Červekův mlýn stojí uprostřed zahrady se vzrostlými ovocnými stromy. Velmi cenný je tím, že je dodnes provozuschopný a pečlivě udržovaný. Po domluvě s majitelem si lze mlýn prohlédnout.

Červekův větrný mlýn ve Skaličce v současnosti.

Ústí

• Andršův vodní mlýn

V roce 1868 na základě svatební smlouvy mlýn získali Karolína a Adolf Večeřovi. V roce 1884 jej koupil Josef Andrš. Roku 1911 fungovala při mlýně také pila, mlýnské zařízení tu bylo zachováno ještě po roce 1950, později však bylo odstraněno.

V blízkosti mlýna je dosud znatelná rozloha mlýnského rybníka, vodní náhon přivádějící vodu k česlicím vodní turbíny byl však zrušen již před desetiletími.

Bývalý Andršův mlýn v současnosti.

Hranice

V Hranicích v minulosti existovalo šest vodních mlýnů, na počátku 20. století již pracovaly jen čtyři z nich. Významný Ležákův (dříve Klichovský) mlýn byl zbořen v roce 1980 kvůli výstavbě panelového sídliště v Gallašově ulici, v provozu byl do roku 1968.

• Kratochvilův vodní mlýn

Byl postaven na vodní strouze Veličky mezi hranickým Horním mlýnem a Klichovským mlýnem. V 16. století byl nazýván Hovurkovský, v roce 1615 jej město Hranice zastavilo za 600 zl. hranické vrchnosti, Václavu Molovi z Modřelic. Ten pak, když bylo velké sucho a nedostatek vody, a v žádném mlýně okolo města nemohli mlít, dal mlýn rozebrat a odvezl mlýnské kameny a vše od železa a dřeva ke slavičskému Paninu rybníku, pod

*Dva hranické mlýny na již neexistující strouze řeky Veličky:
1. Horní mlýn
2. Kratochvilův mlýn*

jehož hrází postavil nový mlýn, protože tu byla stálá voda. Na místě hranického mlýna vrchnost roku 1681 vybudovala valchu na valchování suken hranických soukeníků. Koncem 18. století byla pouze přední část obytné budovy valchy postavena z kamene, zadní díl byl jen ze dřeva, také valchovna se střechou byly v bídném stavu. Pro úpadek hranického soukenictví prodala vrchnost roku 1856 valchu Josefu Drexlerovi, po němž ji koupil Antonín Balliš, který ji držel ještě před první světovou válkou jako valchu a prádelnu. Později byla budova valchy opět přestavěna na mlýn mlynářem Stanislavem Kratochvilem, jenž jej vedl za první republiky i za okupace. Mlýn byl zařízen na vodní i elektrický pohon. Po zrušení a zasypaní vodního náhonu Veličky pracoval pouze na pohon elektrický. Je to poslední hranický mlýn, který byl v provozu ještě koncem 20. století.

• Wellartův vodní mlýn

Tento vodní mlýn byl původně nazýván Trávnický a byl vybudován roku 1582 na katastru obce Drahotuše (čp. 188). Vrchnost jej dala postavit po prokopání vodní strouhy starým řečištěm, kudy Bečva dříve tekla, a po vybudování nového stavu na Bečvě, jímž byla voda Bečvy hnána na nový mlýn. Byl to největší mlýn na hranicko-drahotušském panství ležící na stálé vodě. Měl pět složení a kašník. Od 18. století byl rovněž pronajímán vrchností nájemným mlynářům za roční plat 300 zl. V 19. století byl odprodán do soukromých rukou. Za první republiky a okupace byli jeho majiteli Ludvík Wellart a syn, mlýn byl proto nazýván též Wellartův mlýn. Po znárodnění byl provoz starého mlýna zastaven. Staré objekty mlýna byly postupně přestavěny a adaptovány pro skladové prostory.

Radíkov

• Americké větrné kolo

Větrné čerpadlo na vodu si do obce přivezl Karel Dreiseitl v roce 1930 z Příbora. Do provozu ho uvedl v roce 1932. V té době byla větrná čerpadla v obci tři. Větrná turbína s oběžným kolem o třiceti plechových lopatkách a průměru čtyři metry je umístěna na jedenáct metrů vysokém stožáru příhradové konstrukce. Turbína (typ Eclipse) je výrobkem firmy Ant. Kunz

z nedalekých Hranic – svého času největšího výrobce vodovodů a čerpadel v rakouské monarchii. Původní pumpa byla vyměněna za novou v roce 1976. Od roku 1932 je tímto čerpadlem nepřetržitě zásobována celá usedlost vodou. Při větru čerpadlo čerpá vodu do zásobní nádrže, z níž proudí voda samospádem. Jen jednou za posledních 30 let se stalo, že nepozornou obsluhou v rezervoáru voda došla. Jinak dodnes nebylo potřeba instalovat elektrické čerpadlo, neboť větrné čerpadlo funguje bezvadně. Jedná se o poslední větrné vodní čerpadlo na území České republiky, které nepřetržitě zásobuje vodou usedlost.

*Větrné kolo
v Radíkově.*

• Větrný mlýn v Radíkově

V Radíkově u domu čp. 44 býval větrný mlýn beraního typu. V provozu byl roku 1875. Jako majitelé jsou doloženi: 1875 – Josef a Mariana Peterskovští, 1893 – Vincenc Cvešper, 1894 – Benedikt Maršálek, 1895 – Marie Pastířková. Mlýn zanikl v roce 1924.

Černotín

Černotínský mlýn v roce 1965.

• Vodní mlýn Černotín

V roce 1864 byl v Černotíně postaven mlýn, jehož majitelem byl Florián Pytlíček. Pozemky koupil většinou od obce za 1100 zlatých. Stal se váženým občanem Černotína, zasedal dokonce v obecním výboru. Mlýn leží na poměrně dlouhém náhonu a využívá tak značného spádu Bečvy. Vodu

zvedal pod Skalama splav, který byl podle pamětníků tak vysoký, že pod přepadem vody bylo možno projít na skalický břeh. Odpadní voda byla zpočátku odváděna do Hluzovského potoka, jenž ústí až pod Cerekviskem. Mlýn měl dvě kola na spodní vodu a dva kameny. V roce 1873 koupil mlýn Alois Reich, továrník z Krásna nad Bečvou. V roce 1879 mlýn prodal Anně Čížkové a ta ho prodala v téže roce Martinu Malinovi z Lešné a Janu Valentovi z Hustopeč. Malina mlýn zmodernizoval, postavil pilu a zařídil bednárnou. Jeho syn Rudolf Malina přestavěl obytnou budovu, zavedl výrobu elektřiny a vyvedl náhon přímo do Bečvy. V roce 1916 mlýn koupil Jan Čermák za 65.000 K. Instaloval dvě Francisovy turbíny, zmodernizoval mlecí složení a bednárnou zvýšil o jedno poschodí. Maximální výkon turbín od firmy Prokop z Pardubic byl 89 Hp. Tato modernizace tehdy stála 546.616 Kč.

Hranické Loučky

• Větrný mlýn Kozí Loučky

Tento větrný beraní mlýn měl na trámu vročení 1802, do Kozích Louček byl převezen z nedaleké obce po požáru tamního mlynářova domku. Mlýn byl v provozu roku 1875. Jako jeho majitelé se uvádějí: 1879 – Josef Vročtař, 1887 – Františka Stramberská, 1888 – Jan a Barbora Salingerovi, 1889 – Rudolf Foltas, 1894 – Josef Havran, 1895 – Karel a Anežka Kročkovi, 1900 – Jan a Marie Springerovi, 1901 – Felix a Anežka Krečmerovi, 1905 – Arnold Blaschke, 1919 – Rudolf a Marie Foltasovi, 1937 – Marie Foltasová, 1937 – Marie Hauptmannová, 1940 – Rudolf Hauptmann. Po druhé světové válce mlýn, tak jako řada jiných, zanikl.

Foto: F. Zepletal, NÚLK, Strážnice.

Větrný mlýn
v Koz. Loučkách,
1928.

Vyprávění pamětníků o partutovickém mlýně

»Mlýn stál původně na protějším kopci, pak jej odkoupil a nechal převézt na místo, kde stojí dodnes, Mucka. Od něj koupil mlýn můj dědeček, Benedikt Maršálek. Stařeček se živil mletím, k tomu obhospodařoval 2 hektary polí. Obvykle měl dvě krávy, jeden čas dokonce i koně. Bydlel ve větrákové chalupě, která byla dřevěná. Protože měl sedm dětí, přistavěl ještě jednu světnici a později i chlév. Stařeček mlel až do počátku třicátých let.

Pak převzal mlýn otec, František Maršálek. Bydleli jsme v chalupě, kterou postavil pro tatínka stařeček Benedikt. Otec pracoval ve mlýně necelých deset let až do Němců. Mlel, k tomu ještě obhospodařoval 4 hektary polí a pracoval v lomu. Za války pomáhal mlynáři Kratochvilovi v Hranicích, protože na práci v lomu byli nasazeni trestanci. Za Němců byl mlýn zaplombovaný, nesmělo se šrotovat a taky se nešrotovalo. Ale mlynář Wellert z Jindřichova mlel dál i za Němců, přestože i on měl mlýn zapečetěný. Po skončení války se na mlýně šrotovalo jen velmi málo, pouze to, co přivezli chalupníci. Větší sedláci měli už šrotovničky.

V roce 1955 se měnil val na mlýně. JZD v Partutovicích si vzalo mlýn pod svou ochranu. Chtělo mlýn opravit, nechali přivést dřevo, které jsme spolu s Gustýnkem (strýc) otesávali, protože části na mlýně byly tesané. Družstvo ale nakonec větrák neopravilo, asi jim chyběly peníze. V 60. letech převzali mlýn památkáři. Nechali opravit křídla. Sám jsem je dělal. Měl jsem udělat též křídla pro mlýn ve Skaličce, ale už jsem nemohl. Chalupníci nosili pytle na zádech nebo je vozili na kolečku či trakaři. Sedláci jezdili na mlýn s potahem. Stařeček patřil do Společenstva mlynářů, které vydávalo plakáty, na nichž byly uvedeny ceny za mletí. Pamatuji si, že visívaly ve mlýně. Ceny se dodržovaly, nikdy se nebralo méně než plakát stanovil, spíš více. Mletí bylo laciné, kolem 2,50 Kč z 1 q. Mýtné se nebralo, protože jsem měli pole. Brali jsme jen 1 kg rozprachu z 50 kg obilí. Obilí se vážilo na decimálcích ve mlýně dvakrát, když bylo do mlýna dovezeno a znovu když bylo semleto. Mlynář si zapisoval, kolik kdo dovezl. Ve mlýně se dělala mouka, ale to už nepamatuji. Tak asi do roku 1930 se dělala ječmenná krupice a kroupy. Krup se dělalo nejvíce před zimou, protože je lidí potřebovali na zabijačky. Aby mohl být v provozu mlýn a krupník, musel foukat silný vítr.

Když došlo ke změně větru, musel se mlýn natočit, jinak by se chod zpomalil. Kolem mlýna byly zaraženy kolíky do 8 metrů. Točilo se kolem a oj se natáčela. Za bouřky musel být větrák natočený proti větru bouřky, nebo se musely vydělat (sundat) všechny plachty. Plachty byly označeny, protože křídla nebyla stejná a plachty by do nich nešly zasadit. Když byl dobrý vítr a mlynář měl hodně zakázek, musel mlet ve dne v noci. Býval (bydlel) v šalandě, kde měl pryčnu a vincka. Když se zrní dosypávalo, zvonek na korčáku začal zvonit. Dneska už jsou zvonky ve mlýně rozkradené. Nejvíce se ve mlýně poškozovaly palce. Mlýn se musel hned zastavit, aby nedošlo k ještě větší škodě. Stařeček měl vždy do zásoby několik palců, dokázal je také rychle vysekat z připraveného kolíku. Dřevo na opravy si kupoval u sedláků. Byl velmi šetrný, hřebíky na plachty užíval staré, některé byly dokonce už bez hlavičky.

V Partutovicích byl současně s Maršálkovým mlýnem mlýn Cvešprův. Cvešpr nebyl dobrý mlynář. Dokonce neměl ani plachty, místo nich dával do křídel měchy. Pamatuji si, že děcka se na křídlech Cvešprova větráku vozila. Přibližně 12krát do roka se musely obnovovat járky v kamenech. V zimě častěji, protože se mlelo více. Vybrala se doba, kdy vítr nefoukal, nebo jen nepatrně. Lub se oddělal, kámen se uvázal, druhý konec byl připevněný na valu. Křídlem se otočilo ručně, kámen se postavil na šikmo a podepřel vzpěrami. Gustýnkovi trvalo obnovení járků pomocí oškrd asi půl dne. Pak se musel běhoun opatrně spouštět, aby se nerozlomil. Křesat se musel i krupníkový kámen.

Posledním větrným mlynářem byl strýc Gustýnek, který se o mlýn staral nejvíce. Bohužel už zemřel. Gustýnek se začal učit bednářem, ale nedoučil se, protože přišla válka. Žil po celý čas ve větrákové chalupě. Byl velmi zručný, uměl opravit vše, co na mlýně bylo třeba.«

Z vyprávění Františka Maršálka (*1924)

»Pamatuji si, že v Partutovicích byly tři větrné mlýny. Jeden mlýn stál na Polákově kopci, podle vyprávění mého otce byl mlýn nově postaven, ale za čas spálen. Před první světovou válkou už nestál. Patřil prý Bláhovi, kterého učil mlít mlynář Cvešpr, při učení prý mnoho pili, a proto snad Bláha brzy zemřel a mlýn byl spálen. Kus holendru z toho mlýna máme zazděný ve stodole (u čp. 47). Říkalo se, že mlýn zapálil schválně dráteník po domluvě s majiteli, protože ti si mysleli, že je pojištěný na 1200 zlatých, což by bylo 2400 korun. Ale dostali prý jenom 1200 korun.

Druhý mlýn vlastnil Mikuláš Cvešpr, který mlel do 1. světové války, pak zemřel. Jeho syn, František Cvešpr, mlel po 1. světové válce. Neměl na mlýn čas, protože byl tesařem a tesařina mu vynášela víc než mletí. K tomu ještě obdělával 20 měřic polí (asi 4 hektary). Proto lidi chodili mlít k Maršálkovi, u Cvešpra se nemohli dočkat. Zařízení Cvešprova mlýna bylo ale lepší než na Maršálkově mlýně, patrně byl postavený později. Než byla postavena cesta do Hranic, starý Mikuláš Cvešpr v něm mlel i na chleba a na koláče. Val na konci křídel se ukroutil, kolo viselo, za čas spadlo. Starý Franta s mladým ho rozštíпали. Mladý nacpal kamna

a ta se rozžhavlala tak, že od nich chytla šalanda mlýna, která shořela. Mlýn se podařilo zachránit, neuhořel. Památkový úřad chtěl Cvešprův mlýn opravit, protože od požáru se pomalu rozpadal. Cvešprovi dovezli desky na opravu, ale on je použil na podlahy. Trámy, které z celého mlýna zbyvaly, použil na topení. Holendrový kámen leží pod kaštanem u stodoly.

Poslední z tří mlýnů patřil Maršálkům. Benedikt Maršálek byl posledním mlynářem, který ještě na mlýně hodně mlel. Zemřel před 2. světovou válkou, asi v 70 letech. Měl sedm dětí: František, Jan, Rudolf, Stanislav, Augustin, Aloisie a Marie. Živnost po něm převzal František, který ho dal své dceři Marii. K Maršálkům jsme vozili tak 14 měchů na fůře, abychom měli namleté na 2 měsíce. Chalupníci vozili měchy na vozíku, v zimě na sáňkách. Mlynář ukládal měchy odděleně na „partije“ a označoval si je. Každý musel pytle do mlýna i z mlýna odnést sám. Když byl dobrý vítr, mlel rychle, protože mlýn nezastavoval ani v noci. Pomáhal mu František Maršálek (syn), který dělal ve skále, do mlýna šel tak na 4 hodinky, aby si mlynář odpočinul.

Mleli všechno. Oves a viku pro hovězí, ječmen a oves pro prasata. Doma se to smíchalo. Kroupy mohl dělat jen tehdy, když foukal silný vítr. Když na ně zapomněl, kroupy zůstaly dlouho v bubnu, pak byly poloviční. Kroupy si tehdy nikdo nekupoval. My jsme tam vozili tak půl metraku na kroupy. Když přestal Maršálek dělat kroupy, nechávali jsem si je dělat v Hranicích. Mlynář v Hranicích je měl udělané do zásoby, proto nám hned vyměnil dovezený ječmen za kroupy a opišky (zbytky z ječmene).

Maršálek, jako každý mlynář, si nechával z každého měchu 2 kg rozprachu. K tomu bral dvě koruny z jednoho měchu. Mýtné (odvod z toho, co má být namleté) se bralo z dovezeného zrna. Od chalupníka mlynář nebral nic, protože měl málo, 2 kg z měchu pro něj bylo hodně. Mýto (nověji melné) brali i u mlýnů na mouku, přibližně tak 4 až 6 kg z metraku. Mlynář pak mouku navážil už s odpočtem. Maršálkův mlýn v Partutovicích mlel tak dlouho, dokud jej nevytlačily šrotovníky. Němci zaplombovali šrotovníky na setrvačném kole, zaplombovali i mlýny. Mouku jsme museli vozit do Hranic. Napřed se ale mlela u Cvešprů, to bylo za Mikuláše, tehdy nebyla dobrá cesta do Hranic. Když chtěli Partutovští dovézt fůru z Hranic, museli jet vždy dva, protože do kopce od Stříteže by 1 pár koní vůz nevytáhl.

Maršálci byli skromní, moc toho neměli. Taky opravy na mlýně si dělali sami. Synové Benedikta byli tesaři. Také křesat kámen museli sami, to se dělalo velmi často. Pamatuju si, jak to Gustýnek dělával. V Partutovicích mleli jen Partutovští, protože všude jinde byly mlýny. V Jindřichově mlel Čech, v Kyžlířově byly mlýny dva, oba byly vidět od naší chalupy.

Vybavení Maršálkova mlýna.

Taky u Luboměře u kostela byl jeden, ten jsem viděl, když jsem šel do Spálova k doktorovi.<

Z vyprávění Josefa Remeše (*1911)

Vzpomínkové texty přetiskujeme z diplomové práce Lady Kočaříkové.